

Zkamenělý zámek – pravěká lokalita a středověký hrad Špránek s vápenickými pecemi

Březina, okr. Olomouc, Olomoucký kraj

15000–11000 př. Kr, 1000–500 př. Kr., 13.–15. století.

  ➡ 1,5 km

Navigační body: N 49°40'2.46",
E 16°54'16.83" (hrad); N 49°39'51.44",
E 16°54'35.02"; N 49°40'8.40",
E 16°53'41.06" (pece); N 49°39'59.66",
E 16°53'59.39" (těžební areál).

Přístup: Z centrálního parkoviště v obci Javoříčko na jihozápad po červené a modré turistické značce k Javoříčským jeskyním a odtud dále jihozápadním směrem (1,5 km).

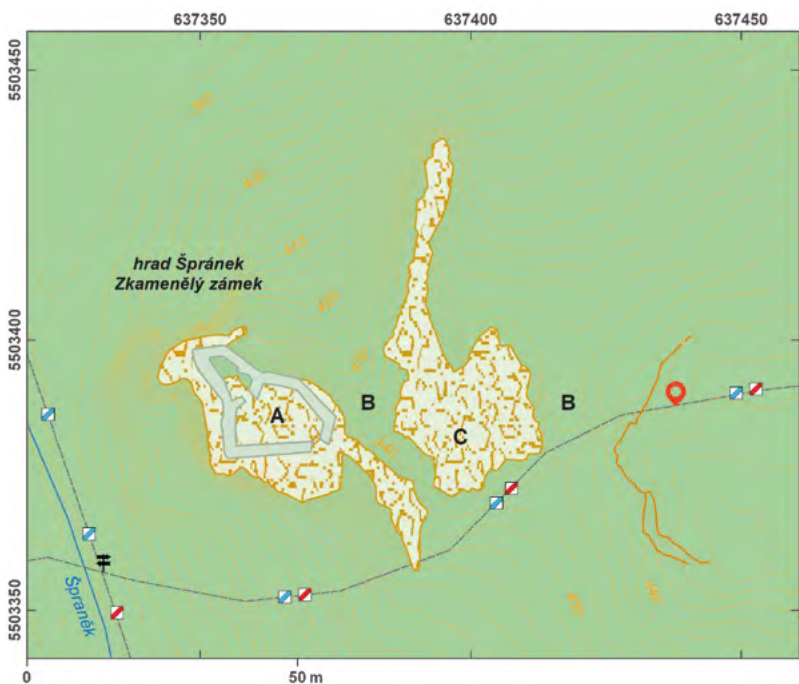
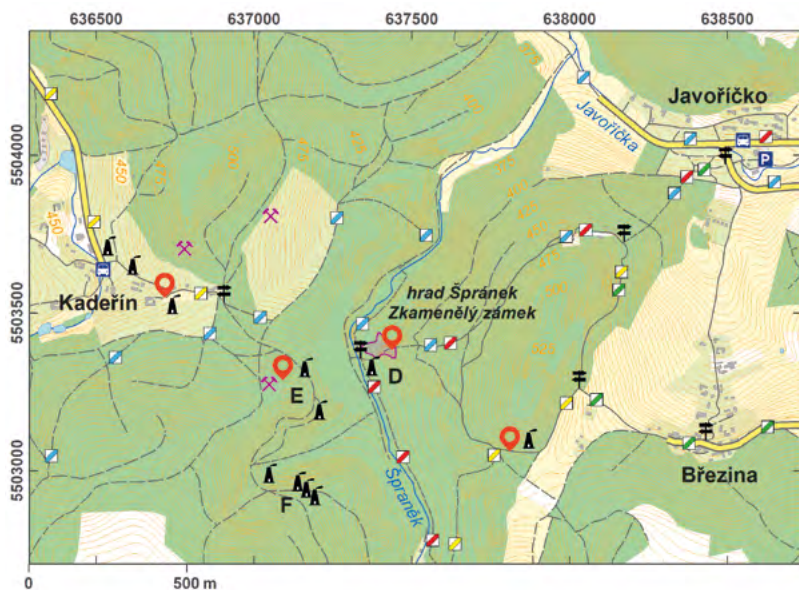
Význam: Jeden z mála moravských skalních hradů. Krasový útvar osídlen již v období paleolitu, využíván v době bronzové. V okolí unikátně dochovány pozůstatky pecí na pálení vápna.

Historie: Krasový útvar Zkamenělého zámku s *hradem Špránkem byl osídlen již v období mladého paleolitu (magdalénien), jak o tom svědčí nalezená kamenná čepelová industrie. Zlomky keramiky kulturního komplexu lužických popelnicových polí (KLPP) v prostoru kolem romantické skalní brány dokládají využívání této polohy v pravěku, a to zřejmě ve spojitosti s rituálními či kultovními praktikami. Hrad byl patrně založen na přelomu 13. a 14. století a je poprvé uváděn v přídomku Dětricha de Spran v roce 1313, který v letech 1329 až 1355 zastával úřad brněnského sudího. Náleželo k němu nevelké panství čtveřice vsí v okolí hradu. Úmrtí Dětricha de Spran

← Šachtová vápenka z roku 1931 v Kovářově v trati
Rachava, současný stav, pohled od jihu.
Foto: K. Faltýnek

využil moravský markrabě Jan Jindřich, jenž hrad roku 1359 získal do vlastní držby. Osudným se hradu stalo období sporů

mezi markrabaty Joštem a Prokopem. Hrad zaniká někdy kolem roku 1380, protože roku 1389 markrabě Jošt zapsal Erhardovi z Kunštátu zbylé hradní zboží a „tvrziště“ Špránek. Lokalita nebyla nikdy systematicky archeologicky zkoumána. Nálezy pocházejí z povrchových sběrů, jedná se

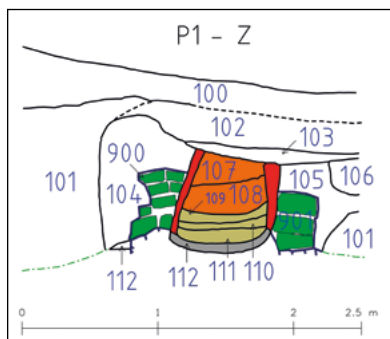

↑ Relikty zahloubené vápenické pece podkovovitého tvaru v tzv. Joklově zmlé u Kadeřína. Foto K. Faltýnek

zejména o zlomky keramiky a *mazanice (K. Faltýnek, D. Vích, P. Šlězár). Ve 30. letech 20. století na lokalitu upozornil J. Blekta, autor řady výzkumů středomoravských hradů (Ježův hrad, Smilův hrad, Starý Plumlov), v 60. letech 20. století pak Z. Gardavský. K lokalitě se vztahuje několik lidových pověstí, mimo jiné o vzniku loštických syrečků. Unikátní je zbytek vápenické pece, související s výstavbou hradu. Pec se nachází pod hradem nad potokem Špránkem a byla zde nalezena keramika ze 13. století. V celé oblasti údolí potoka Špránku se nachází desítky vápenických pecí – pozůstatků lidového vápenictví 16. až 19. století (zejména na k. ú. Kadeřín, Javoříčko).

Popis: Skalní útvar Zkamenělý zámek je součástí Javoříčského krasu. Hrad stával na plošině na vrcholu výrazného vápencového skalního bradla nazývaného Zkamenělý zámek nad pravým břehem potoka Špránku. Terénní dispozice hradu je zcela ovlivněna terénními možnostmi. Hrad zaujal částečně srovnanou vrcholovou plošinu hlavního bradla na úbočí (A). Obvodová hradba uzavírala nepravidelnou plochu cca 30 × 20 m, na které stával věžovitý palác. Bradlo bylo pro obranu ideální, jeho svislé stěny prudce spadají do údolí potoka Špránku, v jeho patě se navíc nachází skalní brána přírodního původu a jeskyňka. Od planiny před hradem na východě je hrad oddělen dvěma

uměle rozšířenými a prohloubenými příkopy (B). Na uměle přitesaném skalním suku mezi příkopy vzniklo nevelké předhradí (C; 14 × 18 m), jehož zástavba byla dřevohliněná. V současnosti jsou relikty obvodových zdí dochovány na severním až západním úbočí. Nově byly identifikovány zbytky zdí i na svahu pod severní obvodovou hradbou. Upravený prostor nad potokem přímo pod hradem může naznačovat další lidské aktivity v tomto prostoru. Pozůstatky vápenické pece z doby výstavby hradu se nachází na červeně značené turistické cestě pod hradem nad potokem Špránkem (D). Pec je značně poničená průběhem cesty, jeví se však jako původně kruhová nadzemní, zřejmě šachtovitá pec o průměru cca

↑ Novověká vápenická pec v Blažově v trati „Niva“ narušená výkopem pro vodovod v roce 2008. Kresba K. Faltýnek a P. Šlězár

↑ Navrátilova pec v Blažově za humny statku čp. 17, pohled od severovýchodu. Foto K. Faltýnek

2 m s hliněnou kopulí, pod níž se dochovala mazanicevá destruktce. Pozůstatky vápenictví v podobě pecí a těžebních areálů jsou však roztroušeny po celé národní přírodní rezervaci Španělek. Reprezentantem déle trvající těžby vápence je prostor v okolí tzv. Žákova lomu u Kadeřína (E). Koncentraci cca desítky pecí najdeme nad Vidmuchovem u naučné stezky mezi Vojtěchovem a rozcestníkem Pod skálou. Další pece se nachází roztroušeny v levobřeží potoka Špránku, a to v širším pruhu jihovýchodně od Kadeřína podél cesty lemující hranici NPR Španělek. Za zmínku stojí koncentrace desítky pecí v místě lidově zvaném „Joklova zmola“ (F). Charakteristické je uspořádání těchto pecí do baterií, jejich umístění v extravilánech obcí, přímo na ložiscích vápence. Pece s hliněnou kopulí bývají zahloubeny přímo do terénu, mají podkovovitý tvar o rozměrech cca 5 × 3 m. Stěny zahloubeného topeniště byly omazány hlinou, v některých případech bylo topeniště vyzděno z kamene a omazáno hlinou. Chronologicky náležejí do období novověku (16. až 18. století). V období 19. a 20. století zde existovaly tzv. selské vápenky, situované již výhradně do intravilánu obcí, zejména do zadních částí parcel. Pece byly stále sice poněkud zapuštěné do okolního terénu, ale bývaly již výhradně zděné z kamene. Často nesly jména svých majitelů (např. Švecova, Žákova). Pozůstatky těchto pecí můžeme

najít v blízkém Kadeříně a Blažově. Závěrečnou fázi vývoje vápenictví na Javoříčsku (do poloviny 20. století) doprovází snaha konkurovat průmyslové velkovýrobě vápna stavbou menších kruhových šachtových pecí. Reprezentantem dokonalejší šachtové vápenky z roku 1931 je pec v trati Rachava u obce Kovářov. [hd, pš]

Literatura: Svoboda a kol. 1994; Tymonová 1996; Plaček 2001; Faltýnek – Šlězár – Ženožička 2012.

Okolí:

- (1) Ludmírov (PV), trať Průchodnice, krasový útvar osídlený v magdalénieniu a pravěku: N 49°38'25.63", E 16°53'14.06" (3,5 km).
- (2) Kovářov (OL), šachtová vápenka z roku 1931: N 49°41'23.70", E 16°56'29.64" (3,7 km).
- (3) Bouzov (OL), původní hrad přestavěný v 19. století do romantické podoby: N 49°42'17.15", E 16°53'21.69" (5 km).
- (4) Kladky (PV), *hradiště KLPP: N 49°37'49.22", E 16°49'1.23" (7,5 km).
- (5) Vranová Lhota (SY), zříceniny hradu Vraní Hora: N 49°42'58.20", E 16°48'35.83" (8,5 km).
- (6) Biskupice (SY), trať Hradisko nad Nectavou, velkomoravské hradiště: N 49°39'20.04", E 16°46'41.80" (9 km).